

Egyiptomi Füzetek

7. évfolyam 4. szám

2007

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

Kom Truga, Egy görög-római település a Nyugat-Deltában

1. kép:

2003-ban kaptam az ásatási lehetőséget Egyiptomban az Egyiptomi Régészeti Hivataltól Alsó-Egyiptomban, a Nílus Deltájában Alexandria közelében a Kom-Truga nevű *feltáratlan* görög-római kori településen.

A területet még soha nem tárták fel teljesen. Az első beszámoló Hogartnak köszönhető (1895), aki 4 m mélyre ásott. Az 1950-es évek elején találták meg egy véletlen folytán a fürdőt és annak mozaikjait, amelyeket a Kairói Múzeumba szállítottak (ebből kettőt a kiállításon, a harmadikat a leltárkönyven találtuk meg, azonosítatlan lelőhellyel, a negyediket nem találtuk sehol!). A második

és egyben utolsó ásatási próbálkozás 1992-ben történt: az egyiptomi expedíció egy hétig dolgozott a falu É-K-i részén, sík területen. Ez utóbbiról hivatalos jelentés sem született. 2002-ben és 2004-ben a Delta projekt alkalmából a chicagói Oriental Institute felmérte a régészeti

2. kép:

3. kép:

területet, meghatározták a GPS adatokat, és rövid leírást készítettek. Jómagam 2003-ban, 2004-ben és 2005-ben végeztem terepbejárást, felmértem a terület nagyságát, a lehetséges ásatás kezdőpontját, megpróbáltam meghatározni a hely kiterjedését, valamint az ásatáshoz szükséges eszközöket, emberigényt, stb.

4. kép:

Mit lehet tudni az ókori településről? A Ny-Deltában fekvő város óegyiptomi neve vsz. Hut-Jabet-Meni Vagy Hut-Jabet-Iszet volt. Valószínűleg már II. Ramszesz korától létezett, de csak a 30. dinasztától szerepel a földrajzi listákon, mint a 3. alsóegyiptomi nomosz egyik jelentős települése a líbiai határ mentén, ami *Nesi*-től Ny-ra fekszik. Két korábban talált görög felirat szerint a város a makedón katonaság egyik állomása lehetett. Állt itt egy *Cleopatreum* vsz. VII. Kleopátra tiszteletére. Kopt neve *Theroge* volt, ebből ered a mostani elnevezés. A város több földrengést vésztelt át. Az egyik kb. i.e. I. században, majd újjáépítették a római korban, s ezután még egy vagy két földrengés

döntötte le, amit mindig újjáépítés követett. A líbiai határ mentén, a Líbiába menő kereskedelmi és karavánutak mellett feküdt. A maradványok szerint jelentős gazdasági központ volt, ahol gabonatermelésen kívül olajbogyó termesztéssel, olívaolaj előállításával, és feltehetően borkészítéssel is foglalkoztak. Lehetséges, hogy lerakatokat vagy elosztóközpontot is hoztak létre a kereskedők számára. A bevonuló arabok is megfelelő helynek találták az ország elfoglalása után, felújították az épületeket és kb. a 12.-13. szig, amikor az utolsó földrengés volt, gazdasági központként működött.

Az ásatás előtt most is két hétig terepbejárást végeztünk és felmértük a területet, amely É—D-i irányban 350 m, K-Ny-i irányban 450-500 m, s a modern település szélén, közvetlenül a falu és a temető mellett fekszik.

Próbáltuk meghatározni az épületek fekvését, korát és méreteit. A terepszemle során rengeteg felszíni anyagot, főként kerámiát, üveget találtunk, néha terraszigillátát és halványkék fajansztöredékeket. A kerámia többsége amfóra volt, valamint hétköznapi edények, korsók, poharak, tálak, mécsesek. A felszínen keveredtek a modern edénytöredékekkel.

Eredeti tervem szerint az általam templomdombnak nevezett helyen lévő épületmaradványt (E épület) szerettem volna kiásni, mivel ez a legnagyobb kiterjedésű domb a legtöbb rommal. A terepbejárás után azonban megváltoztattam szándékomat, s közvetlenül a temető mellett, a terület Ny-i oldalán kezdtünk ásni. Miért? A Ny-i kisebb domb tisztítása során az itt lévő épület (A épület) egyik helyiségében 5 db álló amfórát találtunk (a felső részük sajnos hiányzott). Szerencsétlenségünkre a falusiak másnapra hármat kiástak és szétdobáltak, de kettőt sikerült megmenteni. Úgy gondoltam, hogy az épület raktárára bukkantunk. A letisztított falak is különlegesnek látszottak. Úgy tűnt, hogy az eredeti falra másodlagosan ráépítettek.

Tehát itt kezdtünk el ásni. Először egy 3 m x 15 m-es Ny-K irányú szelvényt nyitottunk, hogy a jelenlegi járószintről elindulva lebontsuk a törmeléket, és elérjük az épület Ny-i falát. Később ezt a szelvényt még 2 m-rel szélesítettük É felé. Mielőtt elértük az épület Ny-i főfalát, számtalan kisebb-nagyobb vakolt és vakolatlan kőtömbre bukkantunk. Egyértelművé vált, hogy a Ny-i fal Ny-i irányban dőlt le a földrengés során. A rengeteg edénytöredék és színes falfestés (kék, sárga, vörös, zöld, fekete), márványlap töredékek, a falba épített bazalt örlődény, arra engedett következtetni, hogy fontos épületről van szó. A törmelékben sok, különböző átmérőjű égett fa, és hasáb volt, bronz szögfejeket is találtunk, feltehetően bútormaradványai.

A fal legalább két építési fázist mutatott: a felső része szabálytalan, kisebb kövekből épült, ez alatt egy szabályos falazás látható, majd a kidolgozatlan alapozás. 280 cm-re a fal jelenlegi magasságá-

5. kép:

tól már alig fordultak elő leletek. A talaj homokosra változott. Az É-D irányú Ny-i fal kiástott D-i részén egy kivezető csatornanyílásra bukkantunk, ahonnan az első, vsz. helyi készítésű terra sigillata edény levélmintás darabja került elő. A csatornanyílás külső részén szabályos kövekből kialakított csatornakivezető árok volt, ami a földrengés következtében tönkrement. A fal előterében egy 1,3 m x

6. kép :

0,50 m-es ovális, szabályos kövekből rakott építmény volt. Úgy tűnik, lefelé még folytatódik. Mivel nem párhuzamos a fallal, nem igazán tudom, mi ez. Ehhez hasonlóak különben a növényeket és fákat körülvevő római kökerítések is.

Az első pénzérménk a Ptolemaiosz-korinak meghatározott fal mellől, 120 cm mélyről került elő. A só által szétmárt réz pénz feltehetően II. Arszióé (II. Ptolemaiosz felesége) korából származik az i.e. 3. sz. végéről.

Ezután úgy döntöttem, hogy a Ny-i falat K felől is fel kellene tárnunk, hogy használható keresztmetszetet kapjunk. Ekkor találtuk meg az amforákból összeállított víz- vagy csatornavezetékét 70-80 cm mélyen. Az amforák alját levágták, ide illesztették be a másik amfora nyakát, amit rézdróttal erősítettek meg (ezek darabjai előkerültek). A vezeték ÉK felé haladt, 4 különböző színű kétfülű amforából állt, emelkedése 3 %-os volt. Az 5. amfora a másodlagosan épített, a főépület É-i falához csatlakozó É-D irányú másodlagos fal alatt haladt tovább K-re. Fölötte a padlószintről levezető függőleges amfora-nyak volt, ami beletorkollott a vezetékbe.

Innen került elő a második pénzérme. A most befejeződött restaurálás során kiderült, hogy VII. Kleopátra hibásan nyomott pénze az, az i. e. 35-32 közötti időszakból.

7. kép:

8. kép:

A másodlagos falnak csak a felső 40 cm-re volt kőből, alatta agyagtégla rétegeket találtunk, és 2,3 m után egy K-Ny-i irányú, szintén másodlagosan épített falba ütközött. Hogy megtaláljuk a vezeték folytatását, az É-D-i másodlagos fal K-i oldalát kezdtük kibontani. A vezeték valóban folytatódott, de már csak amfora-nyakakból állt, amely rendkívül hasonlított a *fistulához* (vízvezetékcső), de a nyakak mellé elhelyezték a füleket is. Az amfora-nyakakból álló csatorna 1,7 m hosszú volt, ezután egy kőrákásnak ütközve megszűnt. Emelkedése 5 %-os volt.

A kőrákás nem egyenes folytatása volt a csatornának, É-felé 1%-ot tért el, tehát csatornafedél nem lehetett. A mélyítés során kiderült, hogy egy szintén másodlagos építmény részét alkotta.

K felé haladva a főépület K-i fala mellett egy kör alakú kemencét találtunk, közepén korommal, körülötte rengeteg edénytöredékkal. Lehetséges, hogy ez volt a másodlagos épület főzésre használt kemencéje.

Kibontottuk a főépület K-i falának egy részét D-i irányban. Az É-K-i saroktól 240 cm-re egy másik, K felé futó másodlagos fal került elő. Ennek D-i oldalán találtunk egy ke-

9. kép:

nyérsütő formára, valamint több amfora töredékére.

A munkát az É-D irányú másodlagos fal két oldalán egyidejűleg folytattuk, mélyebbre mentünk. A Ny-i oldalon, a főfal É-i irányú kibontásakor, közvetlenül a fal kősora fölött egy kétosztatú kemencére bukkantunk, amelyből rengeteg hutasalak került elő. Ennek vizsgálata még folyamatban van, de úgy tűnik, hogy olvasztókemence volt, amit talán üvegek készítésére használtak. Az É-D-i másodlagos fal É-i sarkában, 2 m mélyen egy újabb köralakú, de szétrombolt kemencére akadunk a fal tövében. A feltárt rétegekből amforák, tálak, tányérok, poharak, üvegtöredékek kerültek elő, köztük egy majdnem ép, lyukas fedővel ellátott fazékkal, melynek alja kormos volt.

Sajnos a sós talaj szinte teljesen tönkretette a fajansztárgyakat,

10. kép:

csak apró darabokban tudtuk ezeket kiszedni, de szerencsénk is volt, mert egy tehén vagy ökör mellső lába mellett egy jó minőségű, zöldeskék, reliefes fajansz edény töredékét is megtaláltuk, vsz. i.e. 3-2. sz-ból.

A feltárás során úgy tűnt, hogy a Római korban a Ptolemaiosz-kori épületek épen maradt részeit agyagtéglával töltötték ki, mintegy megemelve a járszintet vagy kiemelve az épületeket. Sajnos a modern falu lakói ennek többségét elhordták saját házaik építéséhez. A felszínen

emelkedő épületek mészköveit pedig lyukacsossá marta az eső és a környező földek öntözésekor keletkezett, kicsapódott só.

Az általunk félig feltárt épület talán a *Cleopatrium* (Kleopátrának szentelt kis templom vagy szentély), amelynek a falához a már említett egyik görög nyelvű forrás szerint a római korban egy vendéglőt építettek. A leleteink

alapján egyértelmű, hogy ennél a helynél is vendéglőről vagy konyháról van szó.

A kerámia között korai iszlám ólom-mázás edénytöredékek is találhatóak, ami egyértelműen igazolja az arab hódítás utáni továbbélést.

A következő szezonban folytatjuk a domb (kom) további kibontását, hogy megbizonyosodjunk az épület(ek) funkciójáról, pontosítsuk a datálást. A földalatti, nem látható falak felderítéséhez georadar projektet indítunk, valamint az ideai mérések pontosításához geodéta GPS-es műszereket veszünk igénybe.

Nagy öröm számomra, hogy az Egyiptomi Régészeti Hivatal szakemberei elismerően nyilatkoztak eredményeinkről, látogatóink folytatásra biztattak.

Az ásatást az Oktatási és Kulturális Minisztérium 1 millió Ft-tal, a Hórusz Alapítvány (<http://www.horusfoundation.hu>) 1,5 millió Ft-tal, a Vámbéry Ármin Keleti Szabadegyetem

11. kép:

12. kép:

2000 USD-ral támogatta. Köszönjük a bizalmat és a támogatást!

Köszönöm az Egyiptomi Régészeti Hivatalnak is (Supreme Council of Antiquities Organisation) a munkámhoz nyújtott segítséget. Külön köszönöm Prof. Dr. Zahi Hawass úrnak és Magdy el-Ghandour úrnak a támogatást, valamint Beheira kerület főigazgatójának, Mme Na'manak az együttműködést, inspektorunknak, Mohamed Alynak pedig kiváló munkáját.

Az autó körüli gondok megoldásában nagyon köszönöm a Magyar Külügyminisztériumnak, különösen Göncz Kinga külügyminiszter asszonynak a számunkra nyújtott pótolhatatlan segítséget, valamint Csulák Péter ügyvezető konzul úrnak (Magyar Nagykövetség, Kairó), aki kezdettől fogva támogatt bennünket.

Vanek Zsuzsanna
Vámbéry Ármin Keleti Szabadegyetem

Előadás helye és ideje:

Szépművészeti Múzeum, 2007. december. 3.

Egyiptomi Füzetek 7/4, 2007
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levél cím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu